

Lidia Dakowicz

Obywatelskość jako wartość ceniona przez studentów kierunków nauczycielskich Uniwersytetu w Białymstoku w ich systemie wartości oraz w procesie wychowania

Prezentowany tekst ukazuje wycinek badań przeprowadzonych pod koniec 2001 roku wśród studentów kierunków nauczycielskich Uniwersytetu w Białymstoku na temat systemu wartości deklarowanego przez respondentów oraz wartości, które ich zdaniem powinny być przekazywane w procesie edukacji. Jedną z nich jest demokracja i obywatelskość. Wartość ta należy do wartości typowych dla kultury polskiej, obok takich jak: rodzinność, poczucie wspólnoty, umiłowanie dziecka, ważna rola kobiety, wrażliwość na sacrum, uczciwość i romantyzm, wewnętrzna wolność, osobista godność, poczucie honoru, indywidualizm, zdolność przebaczenia, gościnność, towarzyskość, hojność, gotowość do poświęceń i ofiary, umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm, optymizm, nadzieja wbrew nadziei, tolerancja, otwartość na inne kultury, szacunek dla pracy twórczej oraz krytycyzm wobec władzy¹. Badając stosunek studentów kierunków nauczycielskich do wartości demokracja i obywatelskość założono, że fakt cenienia przez nich tej wartości wyraźnie wpłynie na zamiar jej przekazywania w ich przyszłej pracy nauczycielskiej.

Stosunek przyszłych nauczycieli do wartości demokracja i obywatelskość

Badanym osobom przedstawiono 20 różnych wartości typowych dla kultury polskiej i poproszono, aby zaznaczyli w jakim stopniu cenią te

---

¹ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1993, s. 60-64; idem, *Trwałość kultury polskiej*, [w:] *Wartości w kulturze polskiej*, L. Dyczewski (red.), Lublin 1993, s. 31-37; idem, *Trwałość i zmienność kultury polskiej*, Lublin 2002, s. 8, 13.

Tabela 1. Wartości kultury polskiej cenione przez przyszłych nauczycieli

Rodzaj wartości	Wartości kultury polskiej, które cenię...					Razem
	Bardziej poził inne	Na równi z innymi	Mniej niż inne	Nie są dla nich ważne	Trudno po- wiedzieć	
	N %	N %	N %	N %	N %	
Rodzinnność	186 63,3	90 30,6	12 4,1	4 1,4	2 0,7	294 100,00
Poczucie wspólnoty	84 28,6	149 50,7	46 15,7	9 3,1	6 2,0	294 100,00
Umiłowanie dziecka	156 53,1	100 34,0	14 4,8	12 4,1	12 4,1	294 100,00
Ważna rola kobiety	92 31,3	152 51,7	25 8,5	10 3,4	15 5,1	294 100,00
Wrażliwość na sacrum	104 35,8	118 40,1	39 13,3	14 4,8	19 6,5	294 100,00
Uczuciowość, romantyzm	63 21,4	129 43,9	77 26,2	12 4,1	13 4,4	294 100,00
Wewnętrzna wolność	162 55,1	102 34,7	20 6,8	3 1,0	7 2,4	294 100,00
Osobista godność	217 73,8	68 23,1	7 2,4	0 0,0	2 0,7	294 100,00
Poczucie honoru	151 51,4	111 37,8	15 5,1	6 2,0	11 3,7	294 100,00
Indywidualizm	142 48,3	117 39,8	26 8,8	2 0,7	7 2,4	294 100,00
Zdolność przebaczenia	147 50,0	127 43,2	13 4,4	5 1,7	2 0,7	294 100,00
Gościnność, towarzyskość, hojność	65 22,1	175 59,5	36 12,2	9 3,1	9 3,1	294 100,00
Gotowość do poświęceń i ofiary	69 23,5	139 47,3	60 20,4	8 2,7	18 6,1	294 100,00
Umiłowanie wolności, patriotyzm	58 19,7	129 43,9	65 22,1	18 6,1	24 8,2	294 100,00
Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	110 37,4	120 40,8	38 12,9	11 3,7	15 5,1	294 100,00
Tolerancja	189 64,3	97 33,0	6 2,0	2 0,7	0 0,0	294 100,00
Otwartość na inne kultury	142 48,3	125 42,5	19 6,5	3 1,0	5 1,7	294 100,00
Szacunek dla pracy twórczej	100 34,0	153 52,0	27 9,2	4 1,4	10 3,4	294 100,00
Demokracja, obywatelskość	53 18,0	133 45,2	63 21,4	13 4,4	32 10,9	294 100,00
Krytycyzm wobec władzy	40 13,6	111 37,8	67 22,8	39 13,3	37 12,6	294 100,00

wartości w swoim życiu. Każdej wartości można było przyporządkować tylko jedną z następujących ocen: „cenię bardziej niż inne”, „cenię na równi z innymi”, „cenię mniej niż inne”, „nie są dla mnie ważne”, „trudno powiedzieć”. Dokładny rozkład ocen respondentów przedstawia tabela 1.

Wyniki badań pokazały, że demokracja i obywatelskość jest jedną z tych wartości, które obok umiłowania wolności, suwerenności, patriotyzmu i krytycyzmu wobec władzy, uzyskały najniższy odsetek wyborów wśród odpowiedzi „wartości te cenię bardziej niż inne”. Analizując inne wyniki zawarte w tabeli należy zwrócić uwagę na to, że ponad 1/3 z wymienionych wartości typowych dla kultury polskiej otrzymała bardzo wysoki odsetek odpowiedzi mówiących o tym, że są one cenione przez przyszłych nauczycieli bardziej, aniżeli pozostałe wartości. Dotyczyło to takich wartości jak: osobista godność, tolerancja, rodzinność, wewnętrzna wolność, umiłowanie dziecka, poczucie honoru, zdolność przebaczenia². Poniższy wykres przedstawia rozkłady wyborów wartości w kategorii „cenię bardziej niż inne” (wykres 1).

Uzyskane wyniki wskazują wyraźnie, że wartości typowe dla kultury polskiej nie są dla badanych jednakowo ważne. Przydzielając poszczególnym kategoriom oceny odpowiednie punkty³ ustalono hierarchię cenionych przez przyszłych nauczycieli wartości kulturowych. Oto rangowy układ tych wartości.

Z tabeli 2 wynika, że wartości kultury polskiej przyjmują pewien hierarchiczny układ⁴. Na jego szczycie znajdują się takie wartości, jak osobista godność, tolerancja i rodzinność, które uzyskały bardzo wysoką punktację. Za nimi są takie wartości, jak wewnętrzna wolność, zdolność przebaczenia, otwartość na inne kultury, poczucie honoru, indywidualizm i umiłowanie dziecka. Wartości te uzyskały powyżej 1000 punktów, można więc przypuszczać, że w tej grupie badanych studentów są one dla nich bardzo ważne. Kolejne wartości, które uzyskały mniej niż 1000 punktów, ale więcej niż 50,0% całkowitej punktacji, to: szacunek dla pracy twórczej, optymizm, nadzieja wbrew nadziei, ważna rola kobiety, poczucie wspólnoty, wrażliwość na sacrum, gościnność, towarzyskość, hojność,

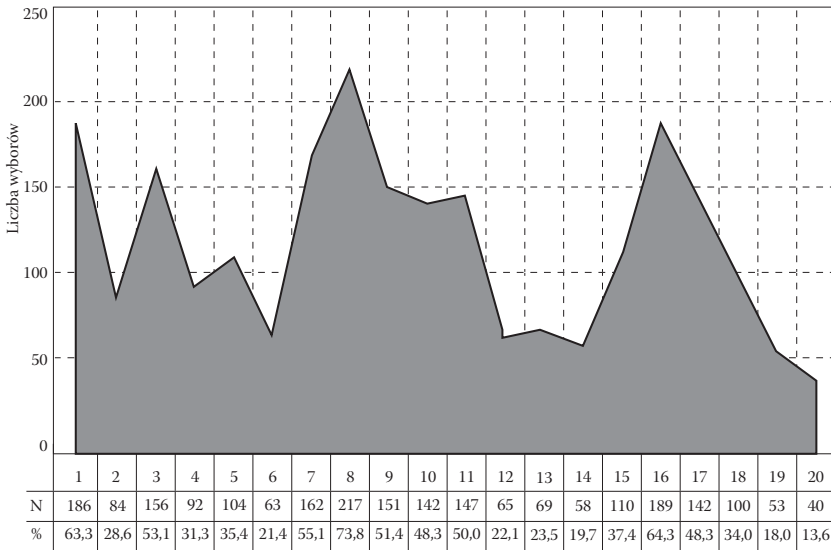
---

² Wybrano te wartości, których odsetek wyborów „cenię bardziej niż inne” wyniósł powyżej 50,0%.

³ Kategorii „bardziej niż inne” przyznano 5 pkt., „na równi z innymi”: 3 pkt., „mniej niż inne”: 1 pkt., „nie są dla mnie ważne”: 3 pkt., „trudno powiedzieć”: 0 pkt.

⁴ Podobne wyniki na temat hierarchicznego układu wartości kultury polskiej uzyskano w badaniach prowadzonych wśród ludności Euroregionu Bug, Polaków w Bawarii i Austrii Górnej. L. Dyczewski, *Społeczno-kulturowe czynniki rozwoju regionu środkowo-wschodniej Polski i Euroregionu Bug*, Seria: Euroregion Bug t. 14, Lublin 1997, s. 147-154.

Wykres 1. Wartości kultury polskiej, które przyszli nauczyciele cenią bardziej niż inne

Rodzaje wartości: 1. Rodzinność, 2. Poczucie wspólnoty, 3. Umiłowanie dziecka, 4. Ważna rola kobiety, 5. Wrażliwość na sacrum, 6. Uczuciowość i romantyzm, 7. Wewnętrzna wolność, 8. Osobista godność, 9. Poczucie honoru, 10. Indywidualizm, 11. Zdolność przebaczenia, 12. Gościnność, towarzyskość, hojność, 13. Gotowość do poświęceń i ofiary, 14. Umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm, 15. Optymizm, nadzieja wbrew nadziei, 16. Tolerancja, 17. Otwartość na inne kultury, 18. Szacunek dla pracy twórczej, 19. **Demokracja i obywatelskość**, 20. Krytycyzm wobec władzy.

gotowość do poświęceń i ofiary oraz uczuciowość, romantyzm. Można by uznać, że wartości te są dla studentów mniej ważne, aniżeli wymienione wcześniej. Z kolei umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm, **demokracja, obywatelskość** oraz krytycyzm wobec władzy, to wartości **najmniej cenione przez respondentów**. Zająły one ostatnie miejsca w hierarchii oraz uzyskały wynik poniżej połowy możliwej punktacji⁵.

⁵ Uzyskane wyniki są zbliżone z tymi, które uzyskał J. Nikitorowicz badając młodzież (uczącą się i studiującą) z miejscowości przygranicznych po stronie polskiej, białoruskiej i ukraińskiej. Badania przeprowadzono w 1996/1997 roku. Z przedstawionych w kwestionariuszu 19 cech, postaw i wartości, które mogłyby charakteryzować przyszłego Europejczyka, respondenci najczęściej wskazywali m.in. na tolerancję, akceptację odmienności innych narodów oraz wyzbycie się przesądów narodowych. Natomiast bardzo rzadko wymieniali głęboką religijność i patriotyzm. J. Nikitorowicz, *Socjotechnika w edukacji regionalnej i międzykulturowej wobec celów i wartości młodzieży oraz idei zjednoczenia Europy*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, T. Lewowicki (red.), Katowice 2000, s. 39-40.

Tabela 2. Hierarchia cenionych przez przyszłych nauczycieli wartości, należących do kultury polskiej

Lp.	Wartości kultury polskiej	Punktacja (N=1470)	%
1	Osobista godność	1296 pkt.	88,2
2	Tolerancja	1236 pkt.	84,1
3	Rodzinność	1200 pkt.	81,6
4	Wewnętrzna wolność	1127 pkt.	76,7
5	Zdolność przebaczenia	1114 pkt.	75,8
6	Otwartość na inne kultury	1089 pkt.	74,1
7	Poczucie honoru	1085 pkt.	73,8
8	Indywidualizm	1081 pkt.	73,5
9	Umiłowanie dziecka	1058 pkt.	72,0
10	Szacunek dla pracy twórczej	978 pkt.	66,5
11	Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	915 pkt.	62,2
12	Ważna rola kobiety	911 pkt.	62,0
13	Poczucie wspólnoty	886 pkt.	60,3
14	Wrażliwość na sacrum	871 pkt.	59,3
15	Gościnność, towarzyskość, hojność	859 pkt.	58,4
16	Gotowość do poświęceń i ofiary	798 pkt.	54,3
17	Uczuciowość, romantyzm	743 pkt.	50,5
18	Umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm	688 pkt.	46,8
19	Demokracja, obywatelskość	688 pkt.	46,8
20	Krytycyzm wobec władzy	483 pkt.	32,9

Maksymalna liczba punktów wynosi 1470.

Opinie studentów na temat przekazu w procesie wychowania wartości demokracja i obywatelskość

W opinii studentów wszystkie wartości typowe dla kultury polskiej powinny być przekazywane przez nauczyciela w szkolnym procesie nauczania i wychowania. Gdy zaś chodzi o wartość „demokracja i obywatelskość”, to 43,2% respondentów uważa, że powinna być ona zdecydowanie przekazywana, podobny też odsetek osób (44,6%) uważa, że należy ją raczej przekazywać.

Ponad 50% respondentów stwierdza, że nauczyciel powinien zdecydowanie przekazywać takie wartości, jak: tolerancja, osobista godność, otwartość na inne kultury, zdolność przebaczenia, szacunek dla pracy twórczej, rodzinność, umiłowanie dziecka, poczucie honoru, indywidualizm, wewnętrzna wolność, optymizm, nadzieja wbrew nadziei. Z kolei

Tabela 3. Wartości kultury polskiej, które należy przekazywać w szkolnym procesie nauczania i wychowania

Rodzaj wartości	Wartości kultury polskiej, które należy przekazywać w szkolnym procesie nauczania i wychowania					Razem
	Zdecydowa- nie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowa- nie nie	Trudno powiedzieć	
	N %	N %	N %	N %	N %	
Rodzinność	188 63,9	81 27,6	8 2,7	3 1,0	14 4,8	294 100,00
Poczucie wspólnoty	145 49,2	127 43,2	7 2,4	0 0,00	15 5,2	294 100,00
Umiłowanie dziecka	179 60,9	89 30,3	10 3,4	3 1,0	13 4,4	294 100,00
Ważna rola kobiety	129 43,9	113 38,4	27 9,2	3 1,0	22 7,5	294 100,00
Wrażliwość na sacrum	94 32,0	121 41,1	28 9,5	12 4,1	39 13,3	294 100,00
Uczuciowość, romantyzm	69 23,5	143 48,6	34 11,6	12 4,1	36 12,2	294 100,00
Wewnętrzna wolność	160 54,4	90 30,6	17 5,8	3 1,0	24 8,2	294 100,00
Osobista godność	243 82,6	44 15,0	1 0,3	2 0,7	4 1,4	294 100,00
Poczucie honoru	176 59,8	86 29,2	14 4,8	4 1,4	14 4,8	294 100,00
Indywidualizm	163 55,4	93 31,7	22 7,5	3 1,0	13 4,4	294 100,00
Zdolność przebaczenia	203 69,1	77 26,2	3 1,0	3 1,0	8 2,7	294 100,00
Gościnność, towarzyskość, hojność	107 36,4	132 44,9	19 6,4	4 1,4	32 10,9	294 100,00
Gotowość do poświęceń i ofiary	95 32,3	131 44,6	23 7,8	8 2,7	37 12,6	294 100,00
Umiłowanie wolności, patriotyzm	140 47,6	124 42,2	4 1,4	7 2,4	19 6,4	294 100,00
Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	155 52,7	95 32,3	15 5,2	6 2,0	23 7,8	294 100,00
Tolerancja	253 86,0	37 12,6	2 0,7	0 0,00	2 0,7	294 100,00
Otwartość na inne kultury	231 78,6	56 19,0	3 1,0	0 0,00	4 1,4	294 100,00
Szacunek dla pracy twórczej	192 65,3	91 30,9	7 2,4	0 0,00	4 1,4	294 100,00
Demokracja, obywatelskość	127 43,2	131 44,6	10 3,4	3 1,0	23 7,8	294 100,00
Krytycyzm wobec władzy	80 27,2	87 29,6	57 19,4	17 5,8	53 18,0	294 100,00

najbardziej ambiwalentne stanowisko respondenci wyrażali wobec przekazu takich wartości, jak: krytycyzm wobec władzy, wrażliwość na sacrum, gotowość do poświęceń i ofiary, uczuciowość, romantyzm, gościnność, towarzyskość, hojność. Wartość krytycyzm wobec władzy uzyskała także najwyższy odsetek wypowiedzi „zdecydowanie nie” (tabela 3).

Podobnie jak w przypadku wartości cenionych przez respondentów ustalono ranking wartości typowych dla kultury polskiej, które zdaniem badanych studentów, nauczyciel powinien przekazywać. Oto katalog tych wartości (tabela 4).

Tabela 4. Ranking wartości typowych dla kultury polskiej, które nauczyciel powinien przekazywać

Lp.	Wartości kultury polskiej	Punktacja
1	Tolerancja	1378 pkt.
2	Osobista godność	1342 pkt.
3	Otwartość na inne kultury	1326 pkt.
4	Zdolność przebaczenia	1240 pkt.
5	Szacunek dla pracy twórczej	1240 pkt.
6	Rodzinność	1182 pkt.
7	Umiłowanie dziecka	1163 pkt.
8	Poczucie honoru	1140 pkt.
9	Poczucie wspólnoty	1113 pkt.
10	Indywidualizm	1107 pkt.
11	Wewnętrzna wolność	1078 pkt.
12	Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	1057 pkt.
13	Umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm	1055 pkt.
14	Demokracja, obywatelskość	1029 pkt.
15	Ważna rola kobiety	1002 pkt.
16	Gościnność, towarzyskość, hojność	938 pkt.
17	Gotowość do poświęceń i ofiary	867 pkt.
18	Wrażliwość na sacrum	825 pkt.
19	Uczuciowość, romantyzm	772 pkt.
20	Krytycyzm wobec władzy	667 pkt.

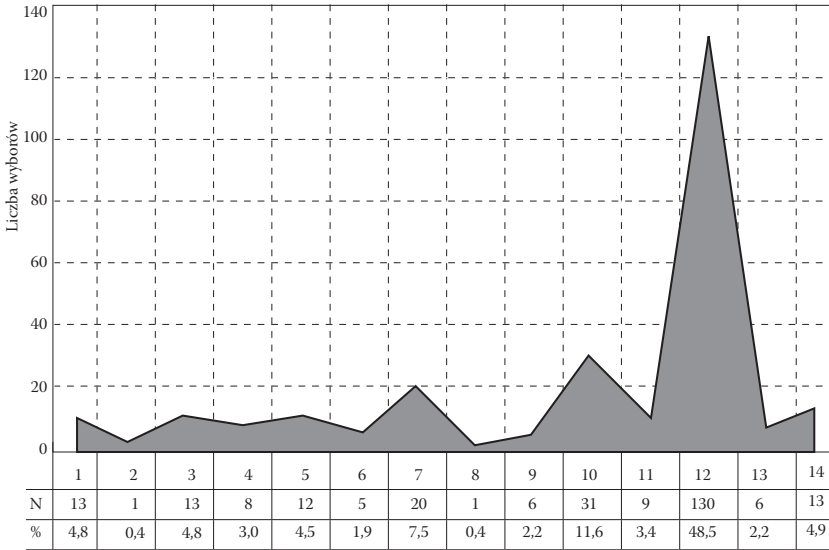
Maksymalna liczba punktów wynosi 1470.

Spośród 20 wartości typowych dla kultury polskiej demokracja i obywatelskość znalazła się na 14 miejscu wśród wartości, które nauczyciel powinien przekazywać w szkolnym procesie nauczania i wychowania.

Aby ustalić wartości, które kandydaci do zawodu nauczyciela sami zamierzają przekazywać w szkolnym procesie nauczania i wychowania, zadano im następujące pytanie otwarte: *Jakie wartości w procesie szkolnego nauczania i wychowania chciałbyś przekazywać będąc nauczycie-*

lem?. Poniższy wykres przedstawia wartości, które zostały wymienione przez studentów.

Wykres 2. Wartości kultury polskiej, które studenci chcieliby przekazywać będąc nauczycielami

Rodzaje wartości: 1. Rodzinność, 2. Umiłowanie dziecka, 3. Uczuciowość, romantyzm, 4. Wewnętrzna wolność, 5. Osobista godność, 6. Poczucie honoru, 7. Indywidualizm, 8. Gościnność, towarzyskość, hojność, 9. Gotowość do poświęceń i ofiary, 10. Umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm, 11. Optymizm, nadzieja wbrew nadziei, 12. Tolerancja, 13. Otwartość na inne kultury, 14. Szacunek dla pracy twórczej

Okazało się, że badani w ogóle nie wymienili demokracji i obywatelskości, jako wartości, którą zamierzają przekazywać w swojej pracy edukacyjnej. Deklarują natomiast przekaz takich wartości, jak: rodzinność, umiłowanie dziecka, uczuciowość, romantyzm, wewnętrzną wolność, osobistą godność, poczucie honoru, indywidualizm, gościnność, towarzyskość, hojność, gotowość do poświęceń i ofiary, umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm, optymizm, nadzieję wbrew nadziei, tolerancję, otwartość na inne kultury oraz szacunek dla pracy twórczej. Najczęściej wymienianą przez nich wartością jest tolerancja (48,5%).

Cenienie wartości demokracja i obywatelskość oraz opinie na temat jej przekazu w szkolnym procesie nauczania i wychowania

Na zakończenie powyższych rozważań należałoby jeszcze ustalić czy poziom cenienia wartości demokracja i obywatelskość ma wpływ na poglądy studentów co do konieczności przekazu tej wartości w szkolnym procesie nauczania i wychowania. Zanim jednak to nastąpi warto przypomnieć uzyskane rankingi dotyczące wartości typowych dla kultury polskiej, mówiące o stopniu ich cenienia przez przyszłych nauczycieli oraz o poglądach tychże na temat konieczności przekazu przez nauczyciela wartości typowych dla kultury polskiej (tabela 5).

Porównując przedstawione w tabeli sumy punktów ważonych dla wartości wchodzących w skład obu rankingów widać wyraźnie, że wyższą punktację uzyskały wartości kulturowe pożądane w przekazie nauczyciela, aniżeli wartości kulturowe cenione przez studentów⁶. Można więc przypuszczać, że nawet jeżeli pewne wartości są mniej przez przyszłych nauczycieli cenione, to i tak ich zdaniem powinny być przekazywane w szkolnym procesie nauczania i wychowania. Odnosi się to także do wartości **demokracja i obywatelskość**, którą studenci zdecydowanie częściej podają jako wartość pożądaną w przekazie nauczyciela, niż jako wartość przez siebie cenioną.

Analizy statystyczne pozwoliły ustalić, że istnieje zależność pomiędzy cenieniem przez przyszłych nauczycieli wartości demokracja i obywatelskość a ich poglądami co do konieczności przekazu tej wartości w szkolnym procesie nauczania i wychowania, aczkolwiek nie jest to zależność statystycznie istotna⁷. Dotyczy to także pozostałych wartości.

Reasumując:

1. Jak pokazały badania, spośród wartości typowych dla kultury polskiej, demokracja i obywatelskość jest wartością najmniej cenioną przez przyszłych nauczycieli.

---

⁶ Wyjątek stanowiły jedynie takie wartości, jak: rodzinność, wewnętrzna wolność, wrażliwość na sacrum, które uzyskały wyższą punktację po stronie wartości cenionych przez przyszłych nauczycieli.

⁷ Poziom istotności dla testu Chi², przy df=16 wynosił w każdym przypadku p=0,00, jednak zbyt niskie liczebności oczekiwane nie pozwoliły na wyciągnięcie wiążących wniosków.

Tabela 5. Wartości typowe dla kultury polskiej cenione przez studentów i wartości, które ich zdaniem powinny być przekazywane w szkolnym procesie nauczania i wychowania

Wartości kulturowe cenione przez studentów	Suma punktów ważonych	Wartości kulturowe pożądane w przekazie nauczyciela	Suma punktów ważonych
Osobista godność	1296	Tolerancja	1378
Tolerancja	1236	Osobista godność	1342
Rodzinność	1200	Otwartość na inne kultury	1326
Wewnętrzna wolność	1127	Zdolność przebaczenia	1240
Zdolność przebaczenia	1114	Szacunek do pracy twórczej	1240
Otwartość na inne kultury	1089	Rodzinność	1182
Poczucie honoru	1085	Umiłowanie dziecka	1163
Indywidualizm	1081	Poczucie honoru	1140
Umiłowanie dziecka	1058	Poczucie wspólnoty	1113
Szacunek do pracy twórczej	978	Indywidualizm	1107
Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	915	Wewnętrzna wolność	1078
Ważna rola kobiety	911	Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	1057
Poczucie wspólnoty	886	Umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm	1055
Wrażliwość na sacrum	871	Demokracja, obywatelskość	1029
Gościnność, towarzyskość, hojność	859	Ważna rola kobiety	1002
Gotowość do poświęceń i ofiary	798	Gościnność, towarzyskość, hojność	938
Uczuciowość, romantyzm	743	Gotowość do poświęceń i ofiary	867
Umiłowanie wolności, suwerenność, patriotyzm	688	Wrażliwość na sacrum	825
Demokracja, obywatelskość	688	Uczuciowość, romantyzm	772
Krytycyzm wobec władzy	483	Krytycyzm wobec władzy	667

2. Badani studenci zdecydowanie częściej podają demokrację i obywatelskość jako wartość pożądaną w przekazie nauczyciela, niż jako wartość przez siebie cenioną.
3. Badani w ogóle nie wymienili demokracji i obywatelskości, jako wartości, którą zamierzają przekazywać w swojej pracy edukacyjnej.

